

TÜRK HALK ŞİİRİNDE RİTM, EZGİ VE NİNNİ SÖYLEME GELENEĞİNİN ROLÜ

THE ROLE OF RHYTHM, TÜNE AND SINGING A LULLABY IN TURKISH FOLK POETRY

Ekrem KIRAÇ'

ÖZET

Kâinatın her boyutunda, birbirini etkileyen periyodik hareketler vardır. İnsan, bu periyodik hareketlere bağlı olarak hayatım sürdürmektedir.

Ezgi ve âhenge dayalı kültür ürünlerinin temelini de ritm oluşturur. Türk halk şiirinde ahengi sağlayan ölçü, durak, kafiye ve redif gibi unsurlar, hep bu ritm duygusundan kaynaklanmaktadır. Türk halk şiirinin bileşimini ritm, ezgi ve söz oluşturur.

Halk şiirimizin gelişmesinde ninni söyleme geleneğinin rolü büyüktür. Bu gelenek, çocukların sanata yatkınlığını artırmaktadır. Böylece, yeni kuşaklar, manzume yaratma kabiliyetini geliştirmektedir. Bu gelişme, de doğrudan doğruya halk şiirimize yansımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ritm, Şiir ve Ritm

ABSTRACT

The re ar e periodic movement in every dimensions of the world. Man goes on living dependent on these movements.

The boses of cultural works are created with rhythm dependent on time and harmony. Elements like measure, pouse rhyme in Turkish Folk Poetry take their forms from this sense of rhythm. Turkish Folk Poetry consists of rhythm, time and word.

The role of singing a lullaby is vitally important in the development of folk poetry. In this way, ve w generations can develop a skill of creating prose. And this development directlg infhtences our folk poetry.

Kev Words: Rhvthm, Poetry and Rhythm

Kâinatın her zerresinde ve bu zerrelere oluşturduğu her boyutun yapısında silsileli bir ritmik hareketin var olduğunu görüyoruz. Bir atomun iç ve dış yapısındaki harmonik hareketler ile galaksilerin, hatta galaksileri içine alan diğer sistemlerin bile zerrelerden dış kâinata doğru açıldıkça aralıkları seyrekleşen periyodik hareketler silsilesine bağlı olduğu bilinmektedir.

Bu âlem içinde hayat süren insanın, ritmden bağımsız olması düşünülemez. Çeşitli etkenlere göre hızlanıp yavaşlarsa da, insan kalbinin atışı belli bir ritme bağlıdır. Kalbin bu atışı, insanın diğer hareketlerine de silsile hâlinde yansımaktadır. Öyle ki, bu harmonik hareketler adeta, insanın hayatını oluşturmaktadır. Nefes alış veriş, yürüyüş, su içerken yutkunma vb. hareketler hep bu ritmik dinamizmin tezahürüdür.

İnsan merkezli bir bakışla, "zaman" anlayışının temelini de bu periyodik hareketlerin oluşturduğunu sövlebiliriz.

Bu hareketlerin silsile teşkil edişi, inşama, yalnızca fizyolojik hayatıyla sınırlı kalmaz; onun kültür hayatına da yansır. Bu yansımanın en bariz şekilde görüldüğü kültür ürünü, müzik ve şiirdir. Ritmik hareketlerle içten ve dıştan kuşatılmış olan insan, bu ritmik dinamizmi kontrol altına alıp geliştirerek bir kültür unsuru hâlinde dışa yansıtılmaktadır.

Binlerce yıldan beri ezgisiyle birlikte yaşayan Türk Halk Edebiyatı manzumelerinin şeklini belirleyen temel unsur da ritmdir. Asıl ağırlığını manzumenin oluşturduğu Türk Halk Edebiyatı'nın tespit edilebilen ilk ürünlerinden son nazım şekillerine kadar hep bu ritmin; dolayısıyla ahenk, ölçü, durak, kafiye ve c/.ginin önemli bir rol oynadığını görüyoruz.

Geleneksel Türk halk kültürü ile yetişmiş bir anne, çocuğunu beşikte ya da kucakta avutup uyutacağı zaman bir yandan onu ritmik hareketlerle sallarken, bir yandan da bu ritme uygun özel bir ezgiyle ninni söyler. Bu şekilde ninni dinleyerek büyüyen çocuklar, ana diliyle birlikte, bir "tempo tutma" ve "ahenk yaratma"

melekesini de geliştirirler. Bu ritm duygusunun zaten insan fitratında var olduğunu; insanın hem kalıtım, hem de çevrenin etkisiyle bunu geliştirdiğini söylemek mümkündür. Ana rahminde bile dış uyarılara karşı duvarlı olduğu bilinen insanoğlu için doğumdan itibaren, kültürel bilginin nüvesini oluşturacak bir birikim süreci, artık başlamış olmaktadır.

Ninni kültürüyle büyüyen bir çocuğun, bu ilgiden mahrum kalmış bir çocuğa kıyasla daha sanatçı bir kişiliğe sahip olacağı iddiasını, bugün artık çoğu bilim adamı kabul etmektedir.

Diğer milletlerin kültürü içinde yer alan ninninin Türk halk kültürü içinde özel bir yeri vardır. Türk halk kültürü mirasını yeni kuşaklara aktarmanın ilk hamlesi sayabileceğimiz ninni söyleme geleneği, çocuklara ilk terbiyeyi vermenin yanı sıra onların gelecekte dil, ahenk, ölçü ve ezgi ile manzume oluşturabilme -ki bu tekerlemelerle başlar-, ya da en azından ezgilerden ve manzumelerden hoşlanma hasletlerini de geliştirmektedir.

Çocuklar için -insan tabiatıyla ilgili olarak- en çabuk algılanıp benimsenen unsurun ritm olduğunu söylemek, hiç de yanlış olmasa gerek. Bunu çocuk oyun ve tekerlemelerinde açıkça gömlüyoruz. Sek sek oynayan, ip atlayan, top sektiren veya ebe seçmek için sayısmaca yapan çocukların sergilediği davranışlar büyük ölçüde periyodik hareketlerle şekillenmekte ve bu ritme uygun olarak kullanılan dil birlikleri de genellikle bir c/.gi eşliğinde anlam kazanmaktadır.

"Ritm. ezgi ve söz" bileşiminin meydana getirdiği halk edebiyatı manzumelerinde yer alan ölçü. durak, kafiye ve redif, hatta nazım birimleri bile işte bu terkip içinde yer alan ritm anlayışının üzerine kurulmuştur. Yani. bir bakıma ritm. bu terkipin asıl katalizörüdür.

Bütün insanların ritm ve ezgi duygusu temelde aynıdır. Bundan dolayıdır ki müzik için "insanların ortak dili" ifadesi kullanılmaktadır. Ancak, ritm ve ezginin; çeşitli insan topluluklarının coğrafyası, sosyal değişimleri ile birlikte kültürel ilişkileri gibi faktörlerin etkisiyle gelişip çeşitlenmesi, tabii bir gelişmedir. Bu gelişmeler sonucunda bir toplumun veya halkın kendine özgü ritm. ezgi ve dolayısıyla manzume anlayışının ortaya çıkması da normaldir. Türk Halk Edebiyatı nazım şekillerini meydana getiren biçimle ilgili unsurlar da geleneksel Türk halk yaşantısıyla birlikte karakteristik bir ritm ve ezgi duygusu kazanmış olan kolektif anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bu geleneksel atmosferi soluyarak gelişimini sürdüren bir çocuk da ritm ve ezgi eşliğinde oyun kurarken büyük ölçüde aynı geleneksel ahengi yansıtacaktır.

Üç ile on yaş arası çocuklar üzerinde yaptığımız gözlemler sonucu elde ettiğimiz bilgilerden bir kısmım

burada vererek ritm ve ezginin, tekerleme ve daha gelişmiş manzumeler kurmada oynadığı role dikkati çekmek istiyoruz. Bu arada, ninnilerin ve ninni söyleme geleneğinin, halk şiirini yaratma ve geliştirmedeki rolüne de işaret etmek istiyoruz:

Henüz, kelimeleri tanı telaffuz etme ve cümle kurmakta zorlanan küçükler, oyunlarını kendi oluşturdukları bir ritm ve ezgi eşliğinde sürdürebilmektedir. Yani. söze önem verilmezken, ritm ve ezgi aksatılmadan terennüm edilmektedir. Bir başka deyişle, çocuk, anlamlı ifadeyi ritm ve ezgiye feda etmektedir. Söylenen şey ne olursa olsun, ritmden asla taviz verilmemektedir. Ayrıca, yapılan gözlemlerden, çocukların daha çok 4+3=7 ile 4+4=8 heceli dil birliklerini (mısraları) tercih ettiği kanaatine ulaşılmış bulunmaktayız. Çocuk, önce ritm ve ezgiyi oluşturmakta ve bunu "lay-lay" gibi bir ünlemlerle seslendirmekte, daha sonraki gelişmelerde kelimeleri bu kalıba yerleştirmektedir.

Meselâ: (Lay - lay - lay - lay / lay - lay - lay)

"An - nem - be - ni/ bu - la - maz" gibi.
(fa)-(sol) - (fa)-(sol)/(lâ)-(lâ)-(sol) (1) -
(1) -(1)-(1)/(1)-(1)-(1)

Veya aynı ritm ve ezgiyle:

"Be - be - ği - mi / se - ve - rim" "O - na
- ma - ma/ ve - ri - rim " gibi.

Çocuk, eğer "Annem beni bulamaz" yerine, meselâ: "Hüseyin beni bulamaz" diyecekse; fazlalık teşkil edecek olan bir heceyi; ritm ve ezgiyi bozmadan, iki heceyi bir hecelik ses süresi içinde söylemektedir:

(Lala - lay - lay - lay / lay-lay - lay) "Hüse -
yin - be - ni / bu - la - maz" gibi. (fafa) -
(sol)-(fa)-(sol)/(lâ)-(lâ)-(sol)

Aynı şekilde; "Bebeğimi severim" yerine "Ben bebeğimi severim" diyecekse; fazla hece bir diğeriyle kaynaştırılmaktadır.

(Lay - lala - lay - lay / lay - lay - lay)
"Ben - bebe - ği - mi / se - ve - rim"

gibi.

(fa) -(solsol)-(fa)-(sol)/(lâ)-
(1) (0,5-1-0.5)-(!)-(!) / (1) -(D - (1)

Şayet hece eksik kalacak olursa, bu kez bir hecelik ses, iki hecelik ses süresince uzatılmaktadır:

(Laay - laay / lay - lay - lay)
"El - el / e - pe - nek"... (derken)

(
f
a
-
s
o
l
)

-
(
f
a
-
s
o
l
)

/

(
l
â
)
-

(
l
â
)
-

(
s
o
l
)

(
l

+

1

)

-

(

1

+

1

)

/

(

1

)

-

(

1

)

-

(

1

)

Annelerin.
çocuklarına
söyledikleri
ninnilerin
incelenmesi
sonucunda da
benzer durumların
ortaya çıkacağı, bir
gerçektir.
Anadolu'nun birçok
yöresinde yaygın
bir ninniye örnek
verelim:

(Lav -

lala -

lay - lala

/ lay -

lav - lay)

"Dan-

dini -
dan- dini
/ das - ta
- na" (fa
)-
(solsol)-
(fa)-
(solsol)/
(lâ) -
(lâ)-
(sol)
(1) -(O..v0.5)-(IH0.5+0,5)/(1) - (1) - (1)
Dana -
lar - gir -
iniş / bos
- ta - na
Kov -
bos - tan
- cı
/ d a -
na - yi
Ye - me
- sin - la
/ ha - na
- yi"
gibi.

Bu örnekleri. Türk halk Edebiyatı'nın diğer manzum türleri üzerinde de göstermek mümkündür. Bu da gösteriyor ki. halk şiirimizin teşekkülünde rol oynayan en önemli unsur ritmdir. Ritm, ezgiyi ve sözü düzenlemekte, sonuçta da manzum ürün elde edilmektedir. Kırık havalada (tempolu ezgiler)

ritm açıkça
görülürken, uzun
havalarda ritm
aralıklarının seyrek
oluşu, ritmin yok
olduğu hissini
doğumaktadır.

Halbuki, uzun
havalarda bile ezgi,
belli ses süreleriyle
sınırlanmışlardır.
Bu sınırlandırma
da ritmin ta
kendisidir.